

Unalmon túli Szilágyi István:
Bolygó tüzek
Magvető, Bp., 2009.

Az elemző művek vakmerő egyszerűsítései nem ritkán megbotránkoztatók. Aszúvá érlelt fogalmaktól kölcsönözhető akkora magabiztosság, hogy néhány rendszerző szempont bárkit és bármit besorolhatóvá tegyen. Egy nagy íróra emelem föl a tekintetem, és megtántorodom, beleszédülök a tágasságba, ugyanakkor érzem: az elméleti fogódzókat is kirántanám, letépném, ha beléjük kapaszkodnék. Vállalom hát a hanyatt esést. A zuhanás eksztázisában eszembe jut, hogy alapvetően kétféle művész létezik: aki sorsának ábrázolásával meghitten, részvétellel, bizalommal fordul befogadójához, és az, aki nem is a *másik*hoz szól, hanem az *abszolút*at veszi célba, a világ magyarázatát. Az előbbi, az őszinteségre építő azt sugallja történései, állapotai és személyei révén, hogy a *mások* azok, akik nem különböznek tőlünk, akik között mi magunk is ott vagyunk, az utóbbi által teremtett környezetben viszont a *mások* azért vannak, hogy ne velünk kelljen minden borzalomnak megtörténnie.

Szilágyi István nemcsak regényíróként, de novellistaként is a parabolisztikus világmagyarázók közé tartozik, oly korban, midőn a lassú kameramozgás, a gangeszi hömpölygésű dikció, a *real-time* leírás tapasztalatokban gyökerező biztonságérzete kihálófélben van. Az irodalom közéletéből is hiányoznak a bensőséges alkotói kapcsolatok, melyek sugárzó erőteret rajzolhatnának az alkotott viszonyok köré, s ezért ha az író látszólag a *teljesség* birtokbavételére törekszik is, műve szimpla *művelet* marad, művészete pedig gesztusművészet. Szilágyi mind az irodalmi élet, mind a művészi megformálás káros divatjaival dacol, a fanfárok csinnadrattájától félre húzódik, és tagadja, hogy az ember múlt századi kudarca a regényíró kudarca is volna.

Aki nem ismerte Szilágyi István regényei előtt és között írt elbeszéléseit (bevallom, én koromnál fogva is eddig „csak” regényeit ismertem), biztosan egész másként olvassa majd a *Bolygó tüzek* cím alatt egyberostált válogatást, mint aki folyamatában kísérte végig, hogyan lobban nagyepikává egy-egy motívum, megközelítés, témavázlat novellányi szikrája. Nyilvánvaló az író szerkesztési koncepciója: mintha tudatosan úgy válogatott volna, hogy a regények *előzményeiként*, a freskófestést előkészítő vázlatokként tekintsünk rájuk. Ebből következően a kötet egyik-másik darabjáról ki-ki ráismerhet „nagytestvéreikre”: a *Kísérlet* a damaszkuszi kard megédzéséről ad számot, miként szükséges a pengét átütni egy izmos rabszolga testén, s az *Agancsbozótban* találja

meg végső elhelyezését (de gondoljunk csak a *fegyver* ezernyi konnotációjára a szerzőnél!); a lélekábrázolás technikája, a hosszú belső monológok és a szabad függő beszéd gyakorisága a *Kő hull apadó kútba* regényében tökéletesedik; a vándorlás rítusa, mely árnyalatos részletezettséggel oly sok Szilágyi-opus vezérmotívuma, később a *Hollóidő* második részében, a *Csontkorsókban* tér vissza monumentálisan, már-már eposzian.

Milyen elbeszéléseket ír a készülődő regényíró? Önmagában az a tény, hogy inkább elbeszélésekről van szó, mintsem csattanós novellákról, anticipálja a regénybéli kiteljesedést. Ám nem csak ez. A könyv minden részlete mögött ott húzódik a regények horizontja, az atmoszférát belengi Jajdon vészjósoló levegője (több mű konkrétan ott játszódik), mintha a nagyobb kompozíciók háttérvilága beivódott volna a frissen olvasó tudatába, s a szereplők onnan toppannának elő. *Előzmény-tudatunk* azonban nemcsak korábbi olvasmányélményeinkből és a balladisztikus előadásmódból táplálkozik, az elbeszélések *regénytöredék* jellegét a ráérős tempó és bizonyos részletek – néhol aránytalannak tűnő – kifejtettsége is megteremti, sőt, ehhez járul hozzá a könyv – nyelvi sokszínűsége ellenére is, mely a nyelvrétegeket szinkron és diakrón irányban is gazdagítja – homogén hanghordozása.

Az elbeszélések középpontjában a szereplők tudatának ábrázolása áll, abból ismerjük meg mi is a külvilágot, melynek a narrátor is részese, s ez a fenomenológiai módszer (ebben leginkább Hemingway-jel rokonítható) nem bevonja, hanem egyenesen magával rántja az olvasót. Az egész könyvet uralja a *félelemérzés*, vagy annak irracionális, okszerűen indokolatlan változata, a szorongás. *Kibic*, az *árva ember* folyton arra gondol, hogy Bogyát, aki egyszerre „lógós” és „napszámos”, és talán tyúkot lopott valamikor, fel fogják kötni, de hogy pontosan miért, nem tisztázható. Ahogyan az sem, hogy valóban törvénytelenül árulja-e a főhős Filep úr borizú almáit, hiszen erről az egész falu tud, még a csőszel is találkozik az egyik alkalommal. *Kibic* a „Családi Tanács” és a városközösség kegyeltje, aki mindenkitől kap megbízást (Balázs úrnak nyergert hoz el, Maternyi kocsmáros üzletét pincérként lendíti fel), és mindenkinek segít, de a nyereg-ügylet mögött is ismeretlen titok lappang (menekülni akar rajta Balázs úr a statárium elől?), a kocsmába pedig azért nem tér be senki, mert a hóhér ott mulat akasztás előtt. A *Csillagoltogató háromkirályok* iskolába járó gyerekei illegitásban élnek egy lepusztult, elhagyatott bankfiókban, szorongatott helyzetükre a csínytevés, a hősi emlékmű „meggyalázása” nem magyarázat. „Az egymást követő nemzedékeket legmarkásabban talán éppen a szorongás-élmények és félelemokok különbözőségei választják szét, tagolják s egyénítik” – hangzik el a kádencia.

A *Jajdon gyermekei* meseszerű példázat a felnőtté válásról, egy rendelet ugyanis megtiltja a sírok látogatását azoknak, akiknek nincsenek halottai, tehát a gyerekeknek. Jajdon egyedül hagyott ifjúsága aztán – ahelyett, hogy „felgyújtaná a várost”! – végigjártssza a felnőttekre jellemző tevékenységi formákat, ám szerepjátékuk üres rituálé. Séhajt, a holtrészeg csavargót felravatalozzák a kocsmában, ahol különös mód már megterítettek a számukra, mire odaértek. Felnőttek híján van a közösség, így a sürgős szükségben dolgozniuk is kell a magukra maradt gyerekeknek, de a tehervagonok kipakolása is nyüggé válik, végül egyre kétségbeesettebben várják haza szüleiket, akik valószerűtlenül hosszan késlekednek a temetőben. Valamennyi történet a szereplők tudatának szűrőjén áramlik keresztül, s ezzel magyarázható, hogy az elbeszélő nem igazít el a cselekedetek szövevényében, legfeljebb hősei szájába adja a filozofikus, de csöppet sem didaktikus szentenciákat, mint például a *Kibic* utolsó sorait. „Vajon lehet-e az ember olyan tökéletes, mint egy hóhér anélkül, hogy hóhérnak kéne lennie.”

A könyv második felének novellái az addigiaknál enigmatikusabbak, elvontabbak, példázatosabbak. A *Jámbor vadak* süríti legjobban Szilágyi prózapoétikai eszközeit, építi be leghatásosabban motívumkincsét. Pongrác cselekvésének mozgatórugóit nem ismerjük meg, sem azt, hogy miért, sem azt, hogy hová indul útnak, minderre a minuciózusan leírt elindulás tárgyi valóságából és odavetett utalásokból („keresi az asszonyt”) következtethetünk, de inkább csak találgatásról beszélnek. A Messzi-folyó mint álomi, mitikus vidék felbukkan a második elbeszélésben is. *Kibic* félig álmodja, félig elképzeli, vagy talán visszaemlékszik: „Fölfelé bókászva a füzes meg rekettyés parton egyedül maradtunk a vízzel, a Messzi-folyóval, mely a túlsó partjával épp tovaszított egy erdős hegyet.” Szilágyi tájai nem valószerűek, amit róluk közöl, csupán általánosságok. A szereplők cselekvéssorai, tettei, választásai hangsúlyosak, ám a helyzetek sem beazonosíthatók a történelmi időben. A mítoszi idő és tér éles kontrasztja a hétköznapi, bizalmas nyelvalakítással, a mindennapos használati tárgyakkal groteszk hatást kelt, a szerző a klasszikus elbeszélői fogásokat ötvözi a modern parabolák lecsupaszított valóságot festő minimalizmusával. A létező világot, ahonnan hősei menekülnek, egybejársztatja a lehetőséggel, ahol tényleg megfordulnak, de rejtély, hogy csak az álmaikban, a múltban, vagy az elbeszélői realitásban is. „Félt attól a világtól, mert érezte, nem lehet vele, csak ha maradéktalanul. Ő pedig akkor nem akarta egyetlen világnak kiszolgáltatni magát. Igaz, magamegadásra nem is készítette más vidék soha, csak az. De választát akkor az sem sürgette.” (*Jámbor vadak*)

A *Jámbor vadak* utolsó, emlékezetes jelenete a hídról nem véletlenül emlékeztet Kafka *A törvény kapujában* című parabolájára, mely *A perben* is szövegbevet. Pongrác – Kafka figurájával ellentétben, aki egész életében arra vár, hogy beeresszék, mégis hozzá elég ereje – „belép a törvény kapuján”, átkel a folyón, mialatt az őt üres tárral tüzel rá a hídról, majd a határsértő (?) Pongrác ad neki golyót. „Tekintettel a dámvadakra – morfondírozott Pongrác – vajon megérek egy töltényt neki?” A nyitott befejezés miatt mi is csak morfondírozhatunk...

A *Valahol fenn a Messzi-folyón* mintha folytatása lenne a *Jámbor vadaknak*. Gellért találkozik „az asszonnyal”, de csalódnia kell, elér a Messzi-folyó partjához, de az „nem akar sehová üzenni a Messzi-folyóval; talán nem is volt üzenővalója soha”. A város a természet lerombolásának és az ember elkorcsosulásának terepe, úgy tűnik, az elvágyódás, az örökös úton levés ide juttatta az emberiséget. „Vajon miért éppen hintót faragott ez a félkegyelmű? Miért nem templomot, kastélyt vagy díszkaput?”

Szilágyi epikája a hatalmi relációkat is vizsgálja. A *Tájkép tutajjal* megfogalmazza, hogy „nem tudnék megbocsátani annak, aki megkegyelmez nekem”, *A szőlősgazda* féltve őrzött tarackjából kilövi a bombát, de ellenállása hasztalan: elnyeli „a város mocska, ürülete”. Kövér Szajki Mátyás fölépíti tanítványával Botár Nagyúrnak a házat, mégis kénytelen megsemmisíteni munkájukat: „Az öreg ács föltápaszkodott, a falhoz támolygott, s a puska poros palackokba verte pipájából a parazsat.” Szilágyi a zárlatokban a legtöbbször nyitva hagyja, vagy csak sejteti a végkifejletet. Legsejtelmesebb, legmisztikusabb elbeszélése a történetbölcseleti műnek beillő, címadó *Bolygó tüzek*, az ellenséget kereső, lerongyolódott, céltalan hadtest rekviemje.

Szilágyi István válogatott novellái és elbeszélései regényeivel egyenrangúak az életműben, még akkor is, ha érződik rajtuk: motívumkincsük és probléma-érzékenységük az utóbbiakban bontakozott ki igazán.

Elmondható-e *ugyanaz* és *ugyanannyi* elbeszélések hosszú sorában, ami és amennyi egy regényben? Idekívánkozik Pilinszky bölcs gondolatfutama. „Kamaszkorom egyik legzavaróbb élménye volt, hogy a nagy regények unalmasak. Később (...) rájöttem, hogy a remekművek nem unalom előttiék, hanem unalom túliai. A modern irodalomban ma már többnyire az zavar, hogy nem meri vállalni az unalom kockázatát. Ma már azt is tudom, hogy nincs remekmű, amibe az alkotó bukása ne volna beépítve.”

Ma már bizton állíthatjuk, hogy Szilágyi István novellái után vállalta az unalom kockázatát, s nem bukott meg: átkelt a folyón, belépett a törvény kapuján. *Unalmon túli*.

Falusi Márton